INFRASTRUKTURA I EKOLOGIA TERENÓW WIEJSKICH
INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY OF RURAL AREAS

Nr 5/2009, POLSKA AKADEMIA NAUK, Oddział w Krakowie, s. 209–217
Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi

Anna Krakowiak-Bal

POZAROLNICZA DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA POLSKICH GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH NA TLE GOSPODARSTW Z KRAJÓW UE

OTHER GAINFUL ACTIVITY IN AGRICULTURAL HOLDINGS IN POLAND AND EU COUNTRIES

Streszczenie

Rozwój działalności pozarolniczej należy postrzegać jako siłę napędową rozwoju gospodarczego, stwarzającego szansę przechodzenia ludności rolniczej poza rolnictwo, spełnia jedną z podstawowych ról w aktywizacji obszarów wiejskich. W opracowaniu przedstawiono analizę rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych w Polsce i w krajach Unii Europejskiej. Rozpatrywano aktywność gospodarczą pod względem wielkości i specyfiki gospodarstw. Przedstawiono przestrzenne zróżnicowanie w zakresie przedsiębiorczości gospodarstw rolnych w krajach UE w latach 2003, 2005 2007. Wskazano dominujące formy działalności pozarolniczej.

W świetle przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że pozarolnicza działalności gospodarcza stanowi ważny element funkcjonowania małych obszarowo (do 5 ha) gospodarstw rolnych zarówno w Polsce jak i całej UE. Dowiedziono, że rodzaje działalności podejmowanej przez gospodarstwa unijne i polskie znacząco różnią się. Najchętniej podejmowaną działalnością w UE jest przetwórstwo produktów rolnych, podczas gdy w Polsce najwięcej gospodarstw świadczy usługi przy użyciu własnego zaplecza technicznego.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, pozarolnicza działalność gospodarcza, gospodarstwo rolne

Summary

Development of off-farm activities should be perceived as a driving force of economic development, providing the chances for rural communities to find occupation beside the agriculture and plays a key role in the activation of rural areas. The paper presents an analysis of the off-farm economic activities in agricultural holdings in Poland and in the European Union countries. Economic activities were discussed in view of the size and specific character of farms. Spatial diversification concerning entrepreneurship of agricultural holdings in the EU in the years 2003, 2005 and 2007 was presented and dominating forms of off-farm activities were indicated.

In view of the conducted analysis it may be stated that off-farm economic activities constitute an important element of these small area (up to 5ha) agricultural farms' operations, both in Poland and in the whole Europe. It was proved that the kinds of activities undertaken by the European Union and Polish farms differ considerably. In the EU the most willingly undertaken activity is agricultural product processing, whereas in Poland the greatest number of farms provides services using their own equipment.

Key words*: rural area, other gainful activity, agricultural farm*

WSTĘP

Priorytetami aktualnej polityki rozwoju wsi w UE jest przede wszystkim promocja konkurencyjnego, wielofunkcyjnego sektora rolniczego oraz wspieranie alternatywnych źródeł przychodów na obszarach wiejskich, np. związanych z działalnością turystyczną, rzemieślniczą, usługowa, itp. Podejmowanie dodatkowej działalności gospodarczej nie tylko przyczynia się do wzrostu dochodów, ale również pozwala na lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów oraz umożliwia pozostawanie podejmującej ją ludności wiejskiej w miejscu swego zamieszkania.

Dodatkowo rozwój przedsiębiorczości na wsi jest koniecznym elementem realizacji koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Wynika z niej, że przyszłość rodzin wiejskich nie zależy tylko od pracy w rolnictwie, ale również od powstawania nowych miejsc pracy na wsi, poza gospodarstwem rolnym i poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu. W celu zapewnienia odpowiedniego poziomu życia ludności na terenach wiejskich oraz zachowania naturalnego środowiska, produkcja rolna musi być uzupełniana inną działalnością gospodarczą.

Niedostateczne dochody uzyskiwane z prowadzonej produkcji rolniczej skłaniają do podejmowania własnych przedsięwzięć o charakterze nierolniczym. Coraz mniej polskich rolników prowadzących gospodarstwa rolne utrzymuje się tylko z produkcji rolniczej, wielu z nich posiada dochody pochodzące z pracy poza gospodarstwem [Biernat-Jarka, 2004].

Pobudzanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich pośrednio wpływa także na możliwość koncentracji produkcji rolniczej i przejścia ludności

związanej z rolnictwem do pracy w innych sektorach gospodarki, a co za tym idzie tworzy warunki dla przekształceń wewnątrz sektora rolnego, w tym zwłaszcza redukcji bezrobocia ukrytego, powiększania areału gospodarstw rolnych, ich modernizacji, poprawy konkurencyjności i ukierunkowania rynkowego produkcji.

CEL I METODA OPRACOWANIA

Podstawowym celem opracowania jest analiza pozarolniczej działalności gospodarczej gospodarstw rolnych w Polsce na tle Unii Europejskiej. Przedmiotem badań była aktywność gospodarcza pod względem wielkości i specyfiki gospodarstw, jej zróżnicowanie przestrzenne i czasowe. Rozpatrywano poziom przedsiębiorczości gospodarstw rolnych w UE i w Polsce w latach 2003, 2005 2007. Wskazano dominujące formy działalności pozarolniczej.

W opracowaniu scharakteryzowano nierolniczą działalność gospodarczą prowadzoną przez gospodarstwa rolne, zidentyfikowano jej formy i rodzaje. Podstawową metodą badań była analiza porównawcza, zastosowano również wybrane metody statystyki opisowej.

Zakres pracy obejmuje 27 krajów aktualnych (w 2009 r.) członków Unii Europejskiej. Analizę zmian w czasie przeprowadzono również dla tych krajów, mimo iż w latach wcześniejszych (2003 i 2005) nie wszystkie należały już do struktur unijnych.

W pracy wykorzystano Wspólnotową Typologią Gospodarstw Rolnych według standardów Unii Europejskiej (Dz.U. UE L z dn. 13 grudnia 2008 r.).

Pod pojęciem inna niż rolnicza działalność gospodarcza rozumiana jest aktywność dochodowa, która nie obejmuje pracy w gospodarstwie, ale jest bezpośrednio związana z gospodarstwem rolnym i wykorzystuje jego zasoby (ziemię, park maszynowy, budynki, etc.) lub produkty w nim powstałe. Wyróżnionymi działalnościami są: przetwórstwo produktów rolnych, działalność usługowa z wykorzystaniem własnego sprzętu, turystyka, wytwarzanie energii odnawialnej, przetwórstwo drewna, rękodzieło, akwakultura.

AKTYWNOŚĆ GOSPODARCZA GOSPODARSTW ROLNYCH

Obok prowadzenia produkcji rolniczej, ponad 1361 tys. gospodarstw w UE (27 państw) w 2007 r. prowadziło także działalność inną niż rolnicza związaną z gospodarstwem rolnym. Stanowi to ok. 10% wszystkich gospodarstw. Wielkość ta ulegała zmianom w kolejnych latach. Zdecydowanie najwięcej gospodarstw rolnych prowadzących dodatkową działalność dochodową było zarejestrowanych w UE w 2005 roku (rys. 1).

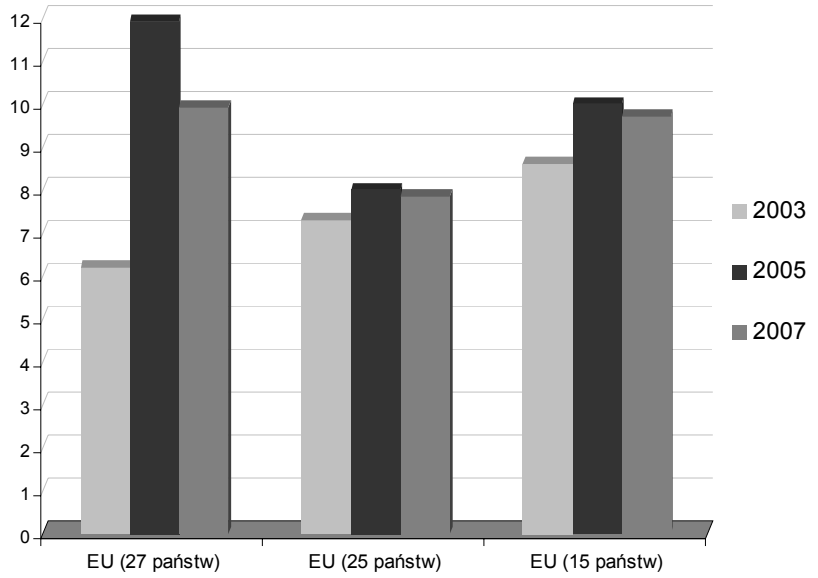

Źródło: na podstawie Farm Structure Survey (FSS) 2007

Rysunek 1. Gospodarstwa rolne prowadzące dodatkową inną niż rolnicza działalność gospodarczą w latach 2003, 2005, 2007
Figure 1. Agricultural holdings with another gainful activity in 2003, 2005, 2007

W stosunku do roku 2003 ich liczba była niemal dwukrotnie wyższa. Maksymalny odsetek gospodarstw z działalnością nie rolniczą wyniósł 28,9% (w Finlandii, a 32,2% w Norwegii-kraju stowarzyszonym z UE). Natomiast w 2007 roku nastąpił spadek liczby gospodarstw średnio o ok. 2% w stosunku do 2005 roku, choć wciąż było to znacznie więcej (o 60%) niż w 2003 r. Szczegółową charakterystykę państw przedstawia rysunek 2.

Najwięcej gospodarstw rolnych prowadzących działalność pozarolniczą w 2007 roku było zarejestrowanych w Finlandii (27,7% gospodarstw), Francji (23,6), Danii (23,4) (rys. 2c).

W Polsce zaledwie 4,8% gospodarstw rolnych podejmuje działalność dodatkową, w 2007 r. było ich nieco ponad 115 tys. Optymistycznym faktem jest obserwowany wzrost tej liczby o ponad 60% w stosunku do roku 2003.

Mimo, iż dywersyfikacja wiejskiej działalności gospodarczej jest pożądana i wspierana przez politykę rozwoju obszarów wiejskich UE, są kraje, w których odsetek przedsiębiorczych gospodarstw rolnych systematycznie maleje. Dotyczy to Litwy (spadek w stos. do 2003 r. o 61%), Węgier (spadek o 55%), Bułgarii (49 %), Holandii, Portugalii.

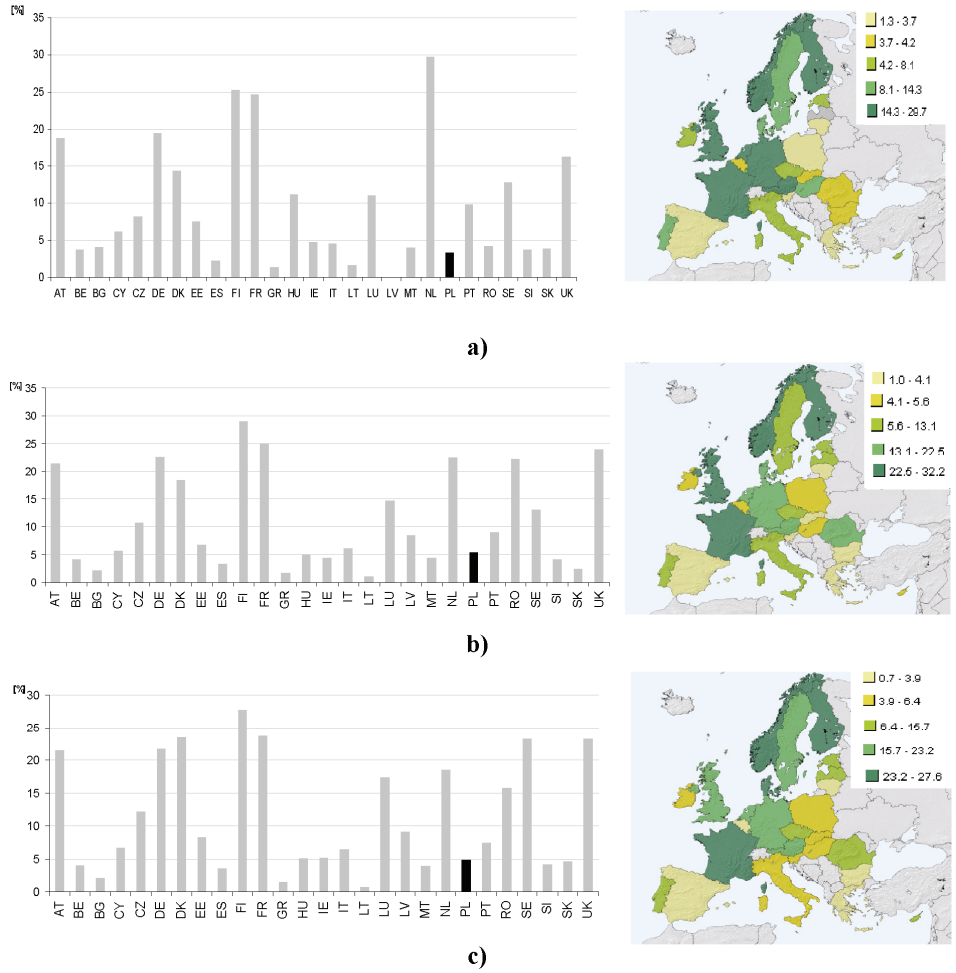

Źródło: na podst. Eurostat 2007

Rysunek 2. Odsetek gospodarstw rolniczych prowadzących działalność gospodarczą inną niż rolnicza [% gospodarstw]: a) 2003, b) 2005, c) 2007
Figure 2. The percentage share of agricultural holdings with another gainful activity than agricultural production [% of holdings]: a) 2003 b) 2005 c) 2007

CHARAKTERYSTYKA GOSPODARSTW ROLNYCH PODEJMUJĄCYCH DODATKOWĄ DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZĄ

Największą aktywność gospodarczą wykazują gospodarstwa najmniejsze, których powierzchnia nie przekracza 5 ha. W 2005 r. gospodarstwa te stanowiły 67% wszystkich prowadzących działalność pozarolniczą (rys. 3). Mimo spadku

w roku 2007, wciąż ponad połowa gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą miała powierzchnię mniejszą niż 5 ha. Z kolei najmniej aktywne pod ty względem są gospodarstwa duże (powyżej 20 ha). Ich udział w poszczególnych grupach obszarowych powyżej 20 ha nie przekraczał w kolejnych latach 10%.

Jest to zjawisko wpisujące się w założenia idei wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, według której rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej powinien wiązać się z wykorzystaniem nadmiaru siły roboczej [Bański 2004] i poprawieniem sytuacji materialnej gospodarstw najmniejszych, najmniej dochodowych.

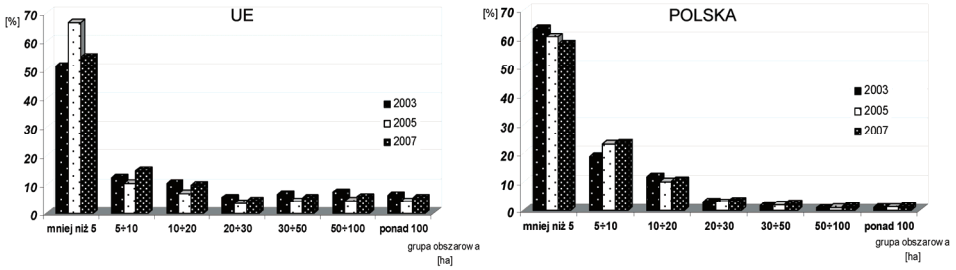

Źródło: na podstawi Farm Structure Survey (FSS) 2007

Rysunek 3. Grupy obszarowe gospodarstw z działalnością pozarolniczą w UE i w Polsce
Figure 3. Other activities on the holdings by size of farm (UAA) in EU and in Poland

W Polsce struktura obszarowa gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą jest podobna (rys. 3). Zdecydowanie najbardziej przedsiębiorcze są gospodarstwa najmniejsze, do 5 ha. Wraz ze wzrostem wielkości gospodarstw znacząco spada ich pozarolnicza aktywność gospodarcza. Jest ona znacznie niższa w krajach UE. Udział gospodarstwach powyżej 20 ha w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą nie przekracza w poszczególnych grupach obszarowych 3%.

Analizując typ gospodarstw rolnych, stwierdzono, że w Unii Europejskiej dodatkową działalność gospodarczą podejmują najczęściej gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt żywionych w systemie wypasowym (20% gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą). Wysoki odsetek tych gospodarstw jest również wśród specjalizujących się w uprawach polowych oraz chowie różnych zwierząt. Nieliczne gospodarstwa z uprawami ogrodniczymi decydują się na dodatkową działalność gospodarczą.

Proporcje te nie ulegały znaczącym wahaniom w analizowanym czasie. Od roku 2003 systematycznie wzrastała aktywność pozarolnicza gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych. Może się to wiązać ze stopniowym spadkiem opłacalności tego typu działalności rolniczej.

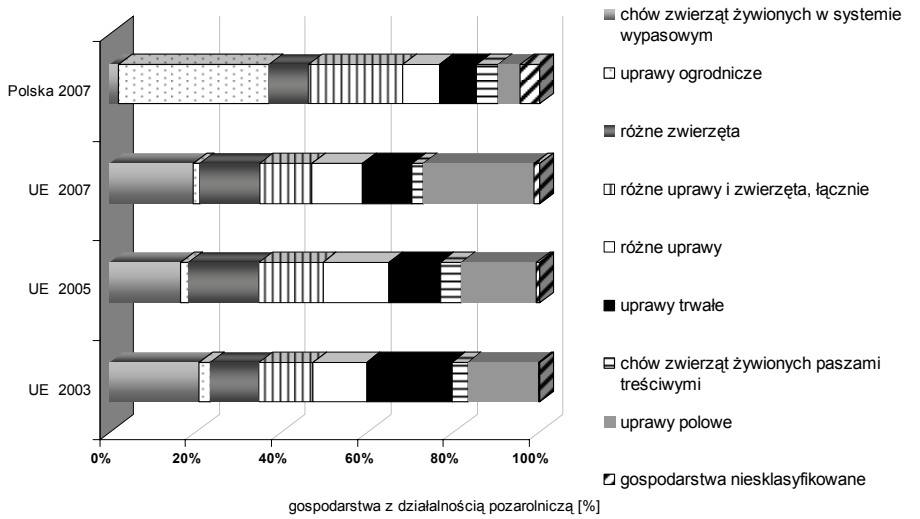

Źródło: na podstawie danych Eurostat, 2007

Rysunek 4. Typy gospodarstw prowadzących działalność gospodarczą inną niż rolnicza związaną gospodarstwem rolnym
Figure 4. Other activities on the holding by type of farming

Sytuacja w Polsce na tle Unii kształtuje się nieco inaczej. Najwięcej gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą specjalizuje się w uprawach ogrodniczych. Znacznie wyższy niż w UE jest też odsetek gospodarstw „z różnymi uprawami i zwierzętami". Niewielki udział w aktywności pozarolniczej mają gospodarstwa „z chowem zwierząt w systemie wypasowym" oraz z „uprawami polowymi".

RODZAJE POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Analizując rodzaj działalności pozarolniczej, należy zauważyć, że najwięcej (60%) gospodarstw unijnych prowadziło przetwórstwo produktów rolnych. Dominującymi działalnościami wg Eurostat są także: działalność usługową z wykorzystaniem własnego sprzętu (15% gospodarstw) oraz turystyka (9,2%) (rys. 5).

Przetwórstwo produktów rolnych było najczęściej prowadzone przez gospodarstwa specjalizujące się w „chowie różnych zwierząt" i w „różnych uprawach", gdzie omawianą działalnością zajmowało się, co trzecie gospodarstwo prowadzące działalność inną niż rolnicza.

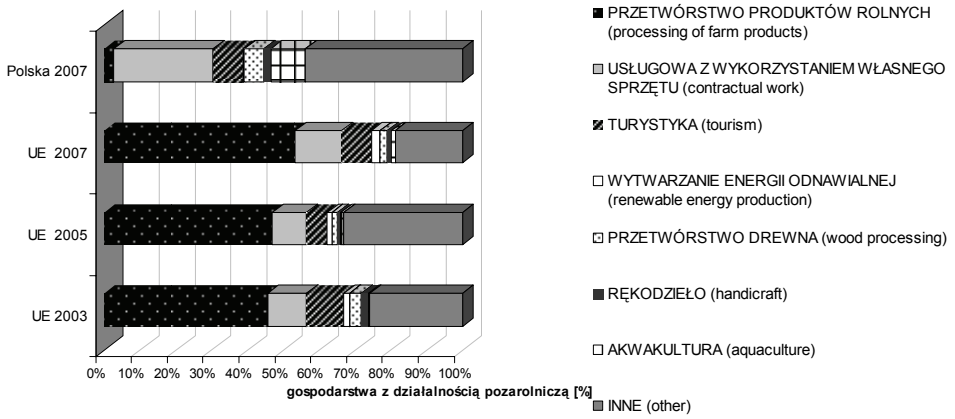

Źródło: na podstawie Farm Structure Survey (FSS) 2007

Rysunek 5. Rodzaj działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych
Figure 5. Other gainful activity on the holdings

Działalność usługową z wykorzystaniem własnego sprzętu podejmowały głównie gospodarstwa rolne należące do typów: „specjalizujące się w uprawach polowych" i „chów zwierząt żywionych w systemie wypasowym". W sumie stanowiły one ponad 60% gospodarstw prowadzących tą działalność.

Wśród gospodarstw zajmujących się turystyką przeważały te specjalizujące się w „chowie zwierząt żywionych w systemie wypasowym" (44%).

Turystyka była także domeną gospodarstw prowadzących „uprawy polowe" i „uprawy trwałe" (odpowiednio 15,5% i 15,2% ogółu gospodarstw prowadzących działalność inną niż rolnicza).

W Polsce zaznacza się nieco inna tendencja niż w UE. Zdecydowanie przeważają formy pozarolniczej innej działalności niesklasyfikowanej. Gospodarstwa polskie najchętniej prowadzą działalność usługową z wykorzystaniem własnego parku maszynowego (29% gospodarstw), a także akwakulturę (10%) i turystykę (9%).

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

1. Przeprowadzona analiza pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych wskazuje na jej duże zróżnicowanie w obszarze UE. Odsetek gospodarstw podejmujących ten rodzaj aktywności waha się od 0,7 (na Łotwie) do ponad 27 (w Finlandii).

2. W świetle przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że pozarolnicza działalności gospodarcza stanowi ważny element funkcjonowania małych obszarowo (do 5 ha) gospodarstw rolnych zarówno w Polsce jak i całej UE.

3. W Polsce zainteresowanie gospodarstw działalnością pozarolniczą wyraźnie wzrasta, w stosunku do roku 2003 zanotowano ponad 60% wzrost.

4. Dowiedziono, że rodzaj działalności podejmowanej przez gospodarstwa unijne i polskie znacząco różni się. Najchętniej podejmowaną działalnością w UE jest przetwórstwo produktów rolnych, podczas gdy w Polsce najwięcej gospodarstw świadczy usługi przy użyciu własnego sprzętu.

Ogólnie można stwierdzić, że odpowiedni poziom aktywności pozarolniczej gospodarstw rolnych wymaga wystarczających nakładów kapitałowych zarówno ze strony właścicieli jak i władz lokalnych. Ich wysokość jest zróżnicowana niezależnie od przynależności do struktur unijnych.

BIBLIOGRAFIA

Bański J. *Możliwości rozwoju alternatywnych źródeł dochodu na obszarach wiejskich* [w:] E.Pałka (red.) *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich*. Studia Obszarów Wiejskich, 5, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa 2004.

Biernat-Jarka A. *Działalność pozarolnicza jako jedno ze źródeł dochodów wiejskich gospodarstw domowych związanych z rolnictwem* [w:] *Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*. Wyd. SGGW, Warszawa 2004.

Marks R. *Gospodarstwa i przedsiębiorstwa rolnicze wobec wyzwań gospodarki rynkowej*. Pr. Nauk. AE Wrocław, 2002.

Rozporządzenie Komisji (WE) NR 1242/2008 z dnia 8 grudnia 2008 r. ustanawiające wspólnotową typologię gospodarstw rolnych, Dz.U.UE L z dnia 13 grudnia 2008 r.

strona Eurostatu *http://epp.eurostat.ec.europa.eu*, dostęp 20.02.2009

Dr Anna Krakowiak-Bal
Katedra Technicznej Infrastruktury Wsi
Wydział Inżynierii Produkcji i Energetyki
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Ul.Balicka 116 B 30-149 Kraków
Anna.Krakowiak-Bal@ur.krakow.pl

Recenzent: *Prof. dr hab. Zdzisław Wójcicki*